

HCS D

**Human capital and social
development.**

2024 – volume 7, issue 1

**Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish
jurnali.**

2024 – 7-jild, 1-son

www.hcsd.samdu.uz

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
SHAROF RASHIDOV NOMIDAGI SAMARQAND DAVLAT
UNIVERSITETI**

**Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish jurnali
Journal Human capital and social development
Журнал Человеческий капитал и социальноеразвитие
Jurnali**

7-jild, 1-son (Mart) 2024.

Jurnal 2021-yilda tashkil topgan.

Davriyligi: har ikki oyda

Davriy nashirning rasmiy nomi: “Inson kapitali va ijtimoiy rivojlanish”-“Human capital and social development”-“Человеческий капитал и социальное развития”
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 19.05.2021 sanada berilgan №1179 guvohnomasi bilan ro‘yhatdan o‘tgan.

Junal: O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2023 yil 30 noyabrda 342/3-son qarori bilan tasdiqlangan Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) Ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yhatiga kiritilgan.

Jurnal asoschilari: Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Inson resurslari va mahalla tarqqiyotini boshqarish instituti.

Nashr etuvchi: SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi.

Xalqaro indeksi: ISSN 3030-3672

Tahririyat telefoni: +998 (94) 283 56 78, +998 (90) 502 13 03

Pochta manzili: 140104, Samarqand shahar., Universitet xiyoboni, 4

Web-sayt: www.hcsd.samdu.uz.

E-mail: ikromnasimov2020@gmail.com

**«INSON KAPITALI VA IJTIMOIIY RIVOJLANISH»
«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»
JURNALI**

Bosh muharrir: t.f.d., prof. Xalmuradov Rustam Ibragimovich

Bosh muharrir o‘rinbosari: f-m.f.n., dots. Xushvaqtov Hakim Abdilhakovich

Kotib: PhD., dots., Korjavova Xurshida Abdulmalikovna

Texnik muharrir: assistent., Rabbimov Muxriddin Musoqul o‘g‘li

TAHRIRIYAT KENGASHI

O‘zFA akademigi, i.f.d., prof. Abdurahmonov Qalandar Xodjayivech

O‘zFA akademigi, i.f.d., prof. G‘ulomov Saidaxror Saidaxmedovich

i.f.d., prof. Нехода Евгения Владимировна (Россия)

i.f.d., prof. Xolmo‘minov Shayzoq Raxmatovich (TDIU)

i.f.d., prof. Pardayev Mamayunus Qarshiboyevich (SamISI)

i.f.d., prof. Muxammedov Murod Muxammedovich (SamISI)

i.f.d., prof. Arabov Nurali Uralovich (SamDU)

i.f.d., prof. Safarov Baxodirxon Shaxriyovich (SamDU)

i.f.d., prof. Nasimov Dilmurod Abdulloyevich (SamDU)

i.f.n., prof. Aslanova Dilbar Xasanovna (SamISI)

PhD, dots. Djurakulov Shoxrux Davronovich (SamDU)

i.f.n., dots. Yuldashev Shamsiddin Qiyomiddinovich (SamDU)

i.f.n., dots. Nizamov Axtam Numonovich (SamDU)

i.f.n., dots. Bozorov Berdimurod Ulug‘murodovich (SamDU)

i.f.n., dots. Boboqulov Bahromqul Mamatkulovich (SamDU)

i.f.n., dots. Kushatov Rustam Xaydarovich (SamDU)

i.f.n., dots. Porsayev Ganidjan Muxamedovich (SamDU)

i.f.n., dots. Alibekova Saodat Lapasovna (SamDU)

PhD, dots. Nasimov Ikrom Xusanovich (SamDU)

PhD, dots. Ernazarov Ortiq Eshnazarovich (SamDU)

PhD, dots. Ulug‘murodova Nodira Berdimuradovna (SamDU)

PhD, dots. Sharifov Shuhrat Saidahmadovich (SamDU)

PhD, dots. Maxmudova Mohinur Ravshanbekovna (SamDU)

PhD, dots. Bakayev Ziyovuddin Toshbolta o‘g‘li (SamDU)

KICHIK TADBIRKORLIK KORXONALARIDA RISK LARNI BAHOLASH USLUBIYATI

Б.М.Турсунов¹

1. *Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Toshkent, O'zbekiston.*

OPEN ACCESS

HCSD

Correspondence

Турсунов Мансур

Бекпулатович

*Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti tatqiqotchisi
doktranti*

+998 97-705-90-35

E-Mail:

tursunov_mansur@bk.ru

Received: 19 January 2024

Revised: 04 February 2024

Accepted: 18 February 2024

Published: 28 February 2024

Funding source for

publication: Samarkand
State University.

Publisher's Note: HCSD

stays neutral with regard to
jurisdictional claims in
published maps and
institutional affiliations.

Copyright: Journal Human

capital and social

development © 2 by

Samarkand State University is

licensed

[https://creativecommons.org/l](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

icenses/by-nc/4.0/

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda mamlakat iqtisodiyoti inflyatsiya darajasi, valyuta kurslarining beqaror ayirboshlash kursi tufayli yuqori darajadagi noaniqlik bilan beqaror iqtisodiy vaziyatni boshdan kechirmoqda. Bu o'z navbatida kredit stavkalarining oshishiga, iste'mol talabini pasayishiga olib keladi. Shu bois risklarni boshqarish jarayonining roli juda muhimdir. Ushbu maqolada kichik tadbirkorlik korxonalarining faoliyati risklarini tahlil qilish va baholashning turli usullari keltirilgan. Iqtisodiy-moliyaviy ko'rsatkichlar tahlili shuni ko'rsatadiki, risklarni baholashning asosiy yo'nalishlari xavflarni aniqlash, tahlil qilish va qiyosiy baholash hisoblanadi. Har bir yo'nalishda va har bir bosqichda ma'lum vositalar to'plami qo'llanildi.

Kalit so'zlar. Moliyaviy aktivlar, to'lov qobiliyat, moliyaviy likvidlik, risklarni tahlil qilish, risklarni minimallashtirish, risklarni baholash, risksiz zona, maqbul risk zonasi, kritik risk zonasi, fojiali risk zonasi

Аннотация. В настоящее время экономика страны переживает нестабильную экономическую ситуацию с высоким уровнем неопределенности из-за уровня инфляции, нестабильного курса валют. Это, в свою очередь, приводит к росту ставок по кредитам и снижению потребительского спроса. Поэтому роль процесса управления рисками очень важна. В данной статье представлены различные методы анализа и оценки рисков предприятий малого бизнеса. Анализ экономических и финансовых показателей показывает, что основными направлениями оценки рисков являются идентификация, анализ и сравнительная оценка рисков. По каждому направлению и на каждом этапе использовался определенный набор инструментов.

Ключевые слова. Финансовые активы, платежеспособность, финансовая ликвидность, анализ рисков, минимизация рисков, оценка рисков, безрисковая зона, зона приемлемого риска, зона критического риска, зона катастрофического риска.

Kirish. Risklarni boshqarishning zamonaviy nazariyasi va amaliyoti risklarni baholash uchun qo'llaniladigan va ularning turlariga qarab farq qiluvchi turli xil usullari mavjuddir. Shu munosabat bilan, usullarni ko'rib chiqishni davom ettirishdan oldin, tadqiqot ob'ekti sifatida tanlangan operatsion risklar nima ekanligini aniqlash kerak [8]. Zamonaviy dunyoda risklarni muvaffaqiyatli boshqarish uning asosiy parametrlarini ob'ektiv baholash orqali amalga oshiriladi. Bunda uning yuzaga kelish ehtimoli, shuningdek, moliyaviy yo'qotishlar kiradi. Biznes jarayonlarining risklarni boshqarishni tahlil qilish jarayonini tashkil qilish uchun xavf-xatarli vaziyatlarning boshlanishiga qarshi turishning an'anaviy kontseptsiyasi, shuningdek, xavf-xatarlarga eng kop duchor bo'lgan kichik korxonalar uchun risklarni baholash siyosatini yaratish asos bo'lib xizmat qiladi.

Risklarni baholash jarayoni tartibga soluvchi va tashkiliy protseduralar to'plamidan iborat bo'lib, ular davomida riskning tabiati va turlari tahlil qilinadi, parametrlari va uning xo'jalik faoliyatiga ta'siri baholanadi. [Методические основы анализа и оценки предпринимательских рисков, их учета и раскрытия информации в составе бухгалтерской отчетности: монография / И.А. Зуева, В.В. Гребеник, В.И. Корнейчук, А.С. Жидков. – М.: изд. «МУ им. С.Ю. Витте», 2018. – 214 с.]

Shunday qilib, barcha kichik biznes sub'ektlari va ularning biznes jarayonlari turli xil xavf-xatarlarga duchor bo'ladi. Shu bilan birga, muayyan faoliyat turlariga xos bo'lgan risklarning o'ziga xos turlari ham mavjud.

Risklar, ularning yuzaga kelishi mumkin bo'lgan manbalari bilan belgilanadi: iqtisodiy, inson omillari yoki tabiiy omillar bilan bog'liq. Risklarni noaniqliklar, kontragentlarning oldindan aytib bo'lmaydiganligi yoki xabardor etishmasligi natijasida aniqlash mumkin. Shunday qilib, "riskni baholash" deganda biz risklarni identifikatsiyalash va tavsiflash, tahlil qilish va ularni ahamiyatlilik darajasi bo'yicha tartiblash (riskni ranjirlash) kabi risklarni boshqarish jarayonining bosqichlaridan birini nazarda tutamiz. .

Shu bilan birga, risklarni boshqarish jarayonini bosqichlarga ajratish ISO 31000:2009 xalqaro standarti asosida amalga oshiriladi. Risklarni boshqarish - printsiplar va ko'rsatmalar. Ushbu maqolaning maqsadi tijorat faoliyatida uni kamaytirishga qaratilgan kichik korxonalar riskini tahlil qilish va baholash muammosini har tomonlama tadqiq etishdir. [Международный стандарт ISO:31000:2009. Риск менеджмент – методы оценки рисков.]

II. Adabiyotlar sharhi.

Risk tushunchasining birinchi ta'riflaridan biri Bernulliga tegishli bo'lib, u 1738 yilda riskni geometrik o'rtacha ko'rsatkich yordamida o'lchashni va uni mustaqil hodisalar to'plamiga taqsimlash orqali minimallashtirishni taklif qilgan [9]. Shunga ko'ra, riskning an'anaviy ta'rifi ikkita birlashtirilgan o'zgaruvchi bilan o'lchanadi: a) "xavfli" hodisaning paydo bo'lish chastotasi (ehtimolligi), ya'ni xavfli hodisaning oldindan belgilangan muddat ichida sodir bo'lishi soni va b) hodisa keltirib chiqaradigan oqibatlar

darajasi (kattaligi), ya'ni uning yuzaga kelishining barcha natijalari.

Chapman va Cooper fikriga ko'ra, risk - bu amalga oshirilgan harakatlar bilan bog'liq bo'lgan noaniqlik natijasida iqtisodiy va moliyaviy yo'qotish yoki jismoniy mulkiy zarar ko'rish ehtimolidir. Menejment adabiyotlarida keltirilgan yangi ta'rifda risk tushunchasi kompaniyaning strategik, operatsion va moliyaviy maqsadlariga erishishga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan hodisaning ijobiy va salbiy oqibatlarini o'z ichiga oladi [10].

Risk hodisalari tashqi omillar (iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy, siyosiy va texnologik jihatlar) yoki ichki omillar (infratuzilma, inson resurslari, kompaniya tomonidan qo'llaniladigan jarayonlar va texnologiyalar) tufayli yuzaga kelishi mumkin [7].

Risklarni boshqarish - bu kompaniyaning aktivlarini uning faoliyati jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlardan, turli xil vositalardan (oldini olish, saqlash, sug'urtalash va boshqalar) va eng yaxshi usulda himoya qilishga qaratilgan jarayondir [6]. Boshqa ta'rifga ko'ra riskni boshqarish - kutilmagan yaxshi yoki yomon hodisalar yuzaga kelganda belgilangan maqsadlarga erishish uchun resurslarni rejalashtirish, tashkil etish, yo'naltirish va nazorat qilish jarayonini anglatadi [4].

Risklarni boshqarish bosqichma-bosqich jarayonni kuzatib boradi [5]. Tayyorgarlik bosqichi biznesning strategik maqsadlariga mos keladigan riskni boshqarish rejasini aniqlashni va kontekstli tahlilni o'tkazishni talab qiladi. Birinchi bosqich korxona duch keladigan barcha xavflarni aniqlashga qaratilgan. Ikkinchi bosqich - xavfni baholash va tahlil qilish, uning maqsadi

bilan bog'liq bo'lgan ehtimollik va kutilgan qiymatni aniqlashdir.

III. Metodologiya.

Ushbu maqolani tadqiq etishda xorijiy nashrlarda yozilgan kichik va o'rta firmalar uchun risklarni tahlil qilish va baholash bo'yicha chop etilgan barcha maqolalarni tahlil qilish, o'rganilgan muammolar yechimini toppish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun ko'rsatmalarni taklif qilishdir. Shuningdek, tadqiqot davomida dialektik, muammoni o'rganishda abstrakt-mantiqiy, qiyosiy tahlil, statistik tahlil kabi usullardan foydalanildi.

IV. Tahlil va natijalar

Noaniqlik sharoitida risklarni baholash ko'rsatkichlari guruhiga moliyaviy resurslarning mavjudligi, joylashishi va foydalanishini aks ettiruvchi moliyaviy ko'rsatkichlar kiradi va shu bilan korxona faoliyatining oqibatlari riskini baholash imkonini beradi.

Riskni baholashda dastlabki ma'lumot sifatida korxonaning buxgalteriya hisobotlaridan foydalaniladi: hisobot davridagi tashkilotning mulkiy va moliyaviy holatini belgilovchi buxgalteriya balansi (1-shakl); hisobot davridagi faoliyat natijalarini aks ettiruvchi foyda va zarar to'g'risidagi hisobot (2-shakl).

Tashqi va ichki axborot foydalanuvchilari uchun biznes qarorlarini qabul qilish uchun aniqlangan risk turlari:

- aktivlar va passivlar tarkibidagi risklar;
- to'lov qobiliyatini, moliyaviy barqarorlikni va mustaqillikni yo'qotish riski;

- korxonaning ish faolligi va rentabelligining pasayishi oqibatlari riski.

Dastlabki ma'lumot va ko'rsatkichlarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, riskni baholash aniqlovchi (deterministik) modellar asosida amalga oshirilishi mumkin.

Aktivlar tarkibining likvidligi darajasi bo'yicha risklarni baholash

Risk omili - bu aktivlarning ayrim guruhlar uchun mablag'larning yetishmasligi yoki ortiqcha bo'lishi va uning oqibatlari aktivlarni naqd pulga aylantirishning vaqt va boshlang'ich qiymatidagi yo'qotishlardir. Bu tashkilotning majburiyatlarni bajarish qobiliyatining cheklanishiga olib kelishi mumkin.

Nashriyot korxonalarining buxgalteriya hisobotlariga ko'ra – "Sharq" MChJ, "G'ofur-G'ulom" MChJ, "O'zbekiston nashriyoti" korxonalarini 2019-2022-yillarda aktivlar tarkibi riskining oqibatlarini likvidlik darajasi bo'yicha tahlil qilamiz.

Dastlabki balansning alohida bandlarini ixchamlashtirish va uni gorizontal va vertikal tahlil ko'rsatkichlari bilan to'ldirish orqali

analitik balansni tuzish metodologiyasi asosida nashriyot korxonalarining moliyaviy holati dinamikasi tahlil qilindi.

1. Ushbu ko'rsatkichlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, "O'zbekiston nashriyoti" MChJ va "G'ofur-G'ulom" MChJ balansining valyuta operatsiyalari tarkibida 2019-yildan 2022-yilgacha ijobiy tendensiya qayd etilgan, ya'ni, likvidlik riski yuqori bo'lgan aktivlarga investitsiya qilingan mablag'larning ulushi mos ravishda 54,2% dan 41,26% gacha va 44,9% dan 28,7% gacha kamaygan. Bu o'z navbatda moddiy aylanma mablag'larning qo'shimcha shakllanishini ko'rsatadi.

2. "O'zbekiston nashriyoti" matbaa ijodiy uyida biroz boshqacha holat kuzatilmoqda: 2019-yil holatiga ko'ra sotilishi qiyin bo'lgan aktivlar ulushi (A4) "Sharq" MChJ va "G'ofur-G'ulom" MChJ ga nisbatan past, ammo tahlil qilinayotgan davr oxiriga kelib bu ko'rsatkich keskin 70,3% ga oshgan.

4. Umuman olganda, barcha korxonalarining joriy aktivlari tarkibi L. V. Donsova [11] tomonidan tavsiya etilganidan farq qilib (1-jadval), birinchi navbatda, bu A2 (past likvidlik riski) va A3 (o'rta likvidlik riski) guruhi aktivlari uchun xosdir.

1-jadval

Nashriyot korxonalarining joriy aktivlari tarkibini qiyosiy tahlil qilish (2022 yil holatida)

Aktivlar guruhi	tavsiya etiladigan	Haqiqatda		
		"Sharq"	"G'ofur-G'ulom"	"O'zbekiston nashriyoti"
A ₁	6,6	5,56	7,12	8,39
A ₂	26,7	25,43	41,40	5,63
A ₃	66,7	27,85	22,79	15,66

Yuqoridagi ma'lumotlardan xulosa qilish mumkinki, aktivlarning qoniqarsiz tuzilishi riskining ularning

likvidligi nuqtai nazaridan oqibatlari boshqa riskli vaziyatlarning paydo bo'lishi, xususan, to'lov qobiliyatini

yo'qotish, moliyaviy barqarorlik va mustaqillik uchun zaruriy sharti hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, tavsiya etilgan riskni baholash shkalasi riskning salbiy oqibatlarini baholash ko'rsatkichi sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Uning ma'lumotlari, ayniqsa bozor munosabatlarining shakllanishi sharoitida universal emas. Shu sababli, ushbu turdagi shkala tadbirkorlikning turli tashkiliy-huquqiy shakllaridagi korxonalar uchun o'ziga xos xususiyatlar va sohaga bog'liqligini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi kerak.

Mutlaq ko'rsatkichlar asosida to'lov qobiliyatini yo'qotish riskini baholash

Korxonaning to'lov qobiliyati tayyor to'lov vositalari va boshqa likvid aktivlarning yetarli darajada mavjudligi

sababli moliyaviy majburiyatlarini o'z vaqtida to'lash qobiliyatini tavsiflaydi. To'lov qobiliyatini yo'qotish riskini baholash aktivlarning likvidligini va umuman balansni tahlil qilish bilan bevosita bog'liq.

Risk omili balans likvidligini buzish va uning oqibati korxonaning o'z aktivlari bilan majburiyatlarini o'z vaqtida qoplay olmasligi, ularni naqd pulga aylantirish muddatining majburiyatlar muddatiga mos kelishini izohlaydi.

Shunday qilib, korxona tomonidan to'lov qobiliyatini yo'qotish riski uning moliyaviy majburiyatlarini o'z vaqtida to'lay olmasligini tavsiflaydi. Ushbu turdagi riskni baholash ham taxminiy, ham batafsilroq bo'lishi mumkin. To'lov qobiliyatini yo'qotish riskini baholash uslubi 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval.

To'lov qobiliyatini yo'qotish riskini baholash uslubining tuzilmasi

Балансдан дастлабки маълумотлар (1-шакл)		
Qator yoki bo'lim sarlavhasi	Bo'lim	Qator kodi
Zahiralar	II	210
Olingan qiymatlarga qo'shilgan qiymat solig'i	II	220
12 aydan ortik debitorlik qarzlari	II	230
12 oygacha bo'lgan debitorlik qarzlari	II	240
Qisqa muddatli moliyaviy quyilmalar	II	250
Pul mablag'lari	II	260
Boshqa joriy aktivlar	II	270
Kapital va zaxiralar	III	490
Uzoq muddatli majburiyatlar	IV	590
Zaym va kreditlar	V	610
Kreditorlik qarzlari	V	620
Daromad qarzi	V	630
Kelgusi davr daromadlari	V	640
Kelgusi davr uchun zaxiralar	V	650
Boshqa qisqa muddatli majburiyatlar	V	660

Balans likvidligi tahlili

Korxona aktivi	Korxona passivi
A1. Eng likvidli aktivlar $A1 = 250 \text{ q.} + 260 \text{ q.}$	P1. Eng shoshilinch majburiyatlar. $P1 = 260 \text{ q.}$
A2. Tez sotiladigan aktivlar $A2 = 240 \text{ q.}$	P2. Qisqamuddatli passivlar. $P2 = 610 \text{ q.} + 630 \text{ q.} + 660 \text{ q.}$
A3. Sekin sotiladigan aktivlar $A3 = 210 \text{ q.} + 220 \text{ q.} + 230 \text{ q.} + 270 \text{ q.}$	PZ. Uzoqmuddatli passivlar. $PZ = 590 \text{ q.} + 640 \text{ q.} + 650 \text{ q.}$
A4. Sotilishi murakkab bo'lgan aktivlar $A4 = 190 \text{ q.}$	P4. Doimiy passivlar. $P4 = 490 \text{ q.}$

Likvidlik holati turi			
$A1 \geq P1; A2 \geq P2; AZ \geq PZ; A4 \leq P4$	$A1 < P1; A2 \geq P2; AZ \geq PZ; A4 \leq P4$	$A1 < P1; A2 < P2; AZ \geq PZ; A4 \leq P4$	$A1 < P1; A2 < P2; AZ < PZ; A4 \leq P4$
Absolyut likvidlik	Normal likvidlik	Buzilgan likvidlik	Inqiroz holati

To'lov qobiliyati riskini baholash shkalasi			
Risksiz zona	Qabul qilinadigan xavf zonasi	Kritik risk zonasi	Fojiali risk zonasi

Uslubning asosiy bosqichlarini ajratib ko'rsatamiz:

1. Tarkibi bir hil bo'lgan balans moddalarining ayrim elementlarini oldindan yig'ish asosida dastlabki ma'lumotlarni tayyorlash.

2. Aktivlarning likvidlik darajasi bo'yicha tartiblash, ya'ni, naqd pulga aylantirish vaqti bo'yicha.

3. Majburiyatlarni to'lash muddati darajasi bo'yicha passivlarni tartiblash.

4. Quyidagi hisoblash modellari asosida balansning mutlaq ko'rsatkichlaridan foydalangan holda aktiv va passivlar bo'yicha mablag'larni baholash.

5. Mablag'larni aktiv va passivlar bo'yicha taqqoslash va balans likvidligi turini belgilash.

6. Balans likvidligi turiga qarab to'lov qobiliyatini yo'qotish riski shkalasini shakllantirish:

Risksiz zona - bu balansning absolyut likvidligi holati bo'lib, unda

qarz majburiyatlari yuzaga kelgan har qanday holatda korxonaning to'lov qobiliyatiga hech qanday cheklovlar bo'lmaydi.

Maqbul risk zonasi - joriy to'lovlar va tushumlar balansning normal likvidligi holatini tavsiflaydi ($A1 < P1$). Bunday holatda, korxona mablag'larning yetarli darajada bo'lmaganligi sababli uch oygacha bo'lgan vaqt oralig'ida majburiyatlarni to'lashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bunda qo'shimcha vaqt aktivlari zahira sifatida ishlatilishi mumkin. A2 aktivlar guruhi, likvidlik riski bo'yicha, past risk guruhiga kiradi, ammo ularning qiymatini yo'qotish, shartnomalarni buzish va boshqa salbiy oqibatlar istisno qilinmaydi.

Kritik risk zonasi - balansning buzilgan likvidligi holati ($A1 < P1, A2 < P2$). Bu holat korxonaning o'z majburiyatlarini olti oygacha bo'lgan vaqt oralig'ida to'lash imkoniyati cheklanganligini ko'rsatadi. Balans

likvidligini pasaytirishning mavjud tendensiyasi yangi risk turlarini – kredit va moliyaviy nochorlik riskini keltirib chiqaradi.

Fojiali risk zonasi. Bunday holatda korxona balans likvidligi ($A1 < P1$; $A2 < P2$; $AZ < PZ$) bo'yicha inqiroz holatida bo'lib, u nafaqat hozirgi, balki nisbatan uzoq kelajakda ham to'lovlarni amalga oshira olmaydi (jumladan 1 yil muddatgacha). Bundan tashqari, agar qo'shimcha ravishda $A4 > P4$ bo'lsa, bu korxonaning to'lovga layoqatsizligi riskining paydo bo'lishining asosiy sharti hisoblanib, tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun o'z aylanma mablag'lariga ega bo'lmaydi.

Hisoblash modellariga muvofiq, balans likvidligini tahlil qilish natijalariga ko'ra, biz to'lov qobiliyatini yo'qotish riskini baholadik va quyidagi xulosalarni keltirdik:

1. “Sharq” korxona va “O'zbekiston nashriyoti” korxona balans tuzilmasidagi A1 guruh aktivlarining ulushini oshirish orqali to'lov qobiliyatini oshirish choralari ko'rilgan (mos ravishda 1,46 dan 5,56% gacha va 1,60 dan 8,95% gacha).

2. Hisobot davri oxiriga kelib, “Sharq” korxonasi uchun A1 guruhi aktivlarining asosini 9368 mln.so'm miqdoridagi qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalar tashkil etdi.

3. A2 aktivlari guruhida sezilarli darajada zahiralar oshirilgan bo'lib, (“Sharq” korxona uchun 52,642 mln.so'mdan 93,687 mln.so'mgacha - 1,78 marta; (“O'zbekiston nashriyoti” korxona uchun - 44,900 mln.so'mdan 85790 mln.so'mgacha - 1,9 marta), bu o'z navbatda ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirishdan dalolat beradi.

4. Joriy likvidlik ko'rsatkichi [JL

$= (A1 + A2) - (P1 + P2)]$ “Sharq”, “G'ofur-G'ulom”, “O'zbekiston nashriyoti” korxonalari o'rtasida 2020-2022-yillarda 3 oygacha bo'lgan vaqt oralig'ida qisqa muddatli to'lovlarni to'lashda ($A1 < P1$) qiyinchiliklarga duch kelganligini ko'rsatadi, ammo, o'rta muddatli (6 oygacha) majburiyatlarni ($A2 > P2$) to'lashda potensial imkoniyat mavjudligini qayd etish mumkin.

5. Istiqbolli likvidlik ($IL = A3 - P3$) to'lov qobiliyati prognozini tavsiflaydi va “G'ofur-G'ulom” va “O'zbekiston nashriyoti” korxonalarda ma'lum to'lov profitsiti ($A3 > PZ$) mavjudligini aks ettiradi.

6. 2020-2021-yillarda “Sharq” korxona uchun, 2021-2022-yillarda “G'ofur-G'ulom” korxona uchun o'z aylanma mablag'larining yetishmasligi ($A4 > P4$), korxonalarining ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirishga yo'naltirilganligini qiyinlashtiradi.

7. Shunday qilib, 2020-2022-yillar davomida “G'ofur-G'ulom” va “O'zbekiston nashriyoti” korxonalari uchun balans likvidligining normal holati xarakterlidir - ($A1 < P1$; $A2 > P2$; $AZ > PZ$; $A4 < P4$) va to'lovga layoqatsizlik riski darajasi bo'yicha ushbu korxonalar maqbul risk zonasida joylashgan.

8. “Sharq” va “O'zbekiston nashriyoti” korxonalari uchun vaziyat, ayniqsa, 2021-2022-yillarda kritik holatda, bunda korxonalar nafaqat hozirgi, balki uzoq muddatda ham to'lovlarni amalga oshira olmaydi. Shuning sabab, balans likvidligi turiga ko'ra - ($A1 < P1$; $A2 > P2$; $AZ < P3$; $A4 > P4$), korxonalar kritik va fojiali risk chegarasida, bundan tashqari, vaziyat o'z mablag'lari yetishmasligi bilan yanada og'irlashadi.

Umuman olganda, to'lov qobiliyatini yo'qotish riskini baholash absolyut ko'rsatkichlarni tahlil qilish va balans modellarini qo'llash asosida taxminiy hisoblanadi, chunki aktivlarning likvidligi va passivdagi majburiyatlarning muddati o'rtasidagi muvofiqlik shartli ravishda qabul qilinadi. Nisbiy moliyaviy to'lov qobiliyati koeffitsientlari yordamida ularni tahlil qilish va riskni baholash batafsilroq olib boriladi.

Mutlaq (absolyut) ko'rsatkichlar asosida moliyaviy barqarorlikni yo'qotish riskini baholash

Korxonaning moliyaviy barqarorligini yo'qotish riski moliyalashtirish manbalari

imkoniyatlari va tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun zarur bo'lgan moddiy aylanma mablag'lar o'rtasidagi muvofiqlikning buzilishini tavsiflaydi.

Risk oqibatlari - xarajatlarning daromadlardan oshib ketishini anglatib, moliyaviy beqarorlikka olib keladi.

Riskni baholash uzoq muddatli istiqbol nuqtai nazaridan amalga oshiriladi va uning natijalari quyidagi savolga javob berishi kerak: aktivlar va majburiyatlar holati korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyati maqsadlariga mos keladimi?

Mutlaq ko'rsatkichlar yordamida moliyaviy barqarorlikni yo'qotish riskini baholash uslubi quyidagi bloklar va rivojlanishning asosiy bosqichlarini o'z ichiga oladi (3-jadval).

3-jadval.

Moliyaviy barqarorlik riskini baholash uslubi tuzilmasi

Balansning dastlabki ma'lumotlari (1-shakl)		
Satr yoki bo'lim sarlavhasi	Bo'lim	Satr kodi
Asosiy vositalar	I	190
Zahira va xarajatlar (ZX)	II	210+220
Zararlar	III	465,475
Kapital va zahiralar	III	490
O'z aylanma mablag'lari (O'AM)		190-190
Uzoq muddatli majburiyatlar	IV	590
O'z va uzoq muddatli qarz manbalari (O'UM)		490+590-190
Zaym va kreditlar	V	610
Umumiy asosiy manbalar qiymati (UAM)		490+590+610-190

Shakllanish manbalari bo'yicha zaxiralar va xarajatlarning mavjudligi ko'rsatkichlari		
1. Zaxira va xarajatlarni shakllantirish uchun o'z aylanma mablag'larining ortiqcha (+) yoki yetishmasligi (-).	2. Zaxira va xarajatlarni shakllantirish uchun o'z va uzoq muddatli qarz manbalarining ortiqcha (+) yoki etishmasligi (-)	3. Zaxiralar va xarajatlarni shakllantirish uchun asosiy manbalar umumiy qiymatining ortiqcha (+) yoki etishmasligi (-)
$\pm Sh^o = O'AM - 3X$ ěki $\pm Sh_{o'} = 490 \text{ s.} - 190 \text{ s.} - (210 \text{ s.} + 220 \text{ s.})$	$\pm Sh^{o'u} = O'UM - 3X$ ěki $\pm Sh_{o'u} = 490 \text{ s.} + 590 \text{ s.} - 190 \text{ s.} - (210 \text{ s.} + 220 \text{ s.})$	$\pm Sh^a = UAM - 3X$ ěki $\pm Sh_a = 490 \text{ s.} + 590 \text{ s.} - 610 \text{ s.} - 190 \text{ s.} - (210 \text{ s.} + 220 \text{ s.})$

Moliyaviy holat turi

$\pm Sh_o' \geq 0; \pm Sh_o'u \geq 0;$ $\pm Sha \geq 0$ ($S^- = \{1;1;1\}$)	$\pm Sh_o' < 0; \pm Sh_o'u \geq 0; \pm Sha \geq 0$ ($S^- = \{0;1;1\}$)	$\pm Sh_o' < 0;$ $\pm Sh_o'u < 0;$ $\pm Sha > 0$ ($S^- = \{0;0;1\}$)	$\pm Sh_o' < 0; \pm Sh_o'u < 0;$ $\pm Sha < 0$ ($S^- = \{0;0;0\}$)
Mutlaq barqarorlik	Maqbul barqarorlik	Beqaror moliyaviy holat	Inqirozli moliyaviy holat

Moliyaviy barqarorlik riskini baholash shkalasi			
Risksiz zona	Maqbul risk zonasi	Kritik risk zonasi	Fojiali risk zonasi

1. Tarkibiga ko'ra bir hil bo'lgan balans moddalarining ayrim elementlarini jamlash asosida dastlabki ma'lumotlarni tayyorlash.

2. Moddiy aylanma aktivlar tarkibiga kiruvchi zahiralari (210s.) va xarajatlarning (220 s.) umumiy qiymatini aniqlash (3X) $3X = (210+220)$

3. Talab etilgan zaxiralar va xarajatlarni shakllantirish uchun manbalar imkoniyatlarini aniqlash, xususan:

- o'z kapitali va zahiralarini (490s.) hisobga oluvchi o'z aylanma mablag'lar ($O'AM$), aylanmadan tashqari mablag'lar (190 s.), o'tgan yillardagi (465 s.) va hisobot yilidagi qoplanmagan zararlar (475s.).

$$O'AM = 490s. - 190s.$$

- qo'shimcha uzoq muddatli majburiyatlarni (590s.), shu jumladan bank kreditlari, qarzlar, hisobot sanasidan keyin 12 oydan ortiq muddatga boshqa uzoq muddatli majburiyatlarni o'z ichiga olgan o'z va uzoq muddatli qarz mablag'lari ($O'UM$)

$$O'UM = (490 + 590)s. - 190 s.$$

- zaxiralar va xarajatlarni shakllantiruvchi umumiy asosiy manbalar qiymati (UAM): o'z va uzoq muddatli qarz manbalari, qisqa muddatli kreditlar va qarzlar. (610 s.)

$$UAM = (490 + 590 + 610) s. - 190s.$$

4. Zaxiralar va xarajatlarning manbalarini ta'minlash ko'rsatkichlarini hisoblash:

- o'z aylanma mablag'larining ortiqcha (+) yoki yetishmasligi (-).

$$\pm Sh_o' = O'AM - ZX = 490s. - 190s. (210 + 220)s;$$

- zaxira va xarajatlarni shakllantiruvchi o'z va uzoq muddatli qarz manbalarining ortiqcha (+) yoki yetishmasligi (-).

$$\pm Sh_o'u = O'UM - ZX = (490 + 590)s. - 190s. (210 + 220)s.;$$

- zaxiralar va xarajatlarni shakllantiruvchi asosiy manbalarining umumiy qiymatining ortiqcha (+) yoki yetishmasligi (-).

$$\pm Sha = UAM - ZX = (490 + 590 + 610)s. - 190s. - (210 + 220)s.;$$

5. Moliyaviy holat turini tavsiflovchi uch komponentli vektorni shakllantirish

$$S(Sh) = \{S(\pm Sh_o'); S(\pm Sh_o'u); S(\pm Sha)\}$$

quyidagi shartlarda har bir komponent teng:

$$1, \text{ agar } Sh > 0;$$

$$S(\pm Sh) =$$

$$0, \text{ agar } Sh < 0,$$

6. Vektor komponenti qiymatlariga qarab moliyaviy holat turini belgilash $S(Sh)$:

$$- \text{mutlaq barqarorlik } S(Sh) = \{1,1,1\};$$

- maqbul barqarorlik $S(Sh) = \{0,1,1\}$;

- beqaror moliyaviy holat $S(Sh) = \{0,0,1\}$;

- kritik moliyaviy holat $S(Sh) = \{0,0,0\}$.

8. Moliyaviy vaziyat turiga qarab korxona tomonidan moliyaviy barqarorlikni yo'qotish xavfi shkalasini yaratish:

Mutlaq moliyaviy barqarorlik holatidagi risksiz zona. Bunday holat kamdan-kam uchraydi, moliyaviy barqarorlikning ekstremal turini ifodalaydi. Bunday vaziyat faqat o'z mablag'lari aylanma aktivlarga avanslanganligini tavsiflab, mutlaq to'lov qobiliyatiga mos keladi. Moliyaviy barqarorlikni yo'qotish riski mavjud bo'lmaydi.

Maqbul moliyaviy barqarorlik holatida maqbul risk zonasi - o'z aylanma mablag'larining yetishmasligi va zahiralari va xarajatlarni shakllantirishning uzoq muddatli manbalari ortiqchaligini, yoki hech bo'lmaganda - bu qiymatlarning tengligini ifodalaydi. Bu holat kafolatlangan to'lov qobiliyatiga va moliyaviy barqarorlikni yo'qotish riskining maqbul darajasiga mos keladi.

Beqaror moliyaviy sharoitda kritik risk zonasi. Bu holat to'lov qobiliyatining buzilishi bilan bog'liq bo'lib, ammo qarzi va kreditlarni jalb qilish, debitorlik qarzlarni kamaytirish orqali o'z kapitalini to'ldirish va o'z aylanma mablag'larini ko'paytirish natijasida muvozanatni tiklash imkoniyatiga ega bo'ladi. Moliyaviy beqarorlik, agar zaxiralari va xarajatlarni

shakllantirishga jalb qilingan qisqa muddatli kreditlar va qarzi mablag'lari miqdori tovar-moddiy zaxiralari va tayyor mahsulotlar umumiy qiymatidan oshmasa, maqbul hisoblanadi.

Moliyaviy inqirozdagi fojiali risk zonasi. Bu holatda korxona to'liq qarzi mablag'lariga bog'liq bo'lib, inqiroz riskiga yaqinlashadi. Pul mablag'lari, qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalar va debitorlik qarzlari kreditorlik qarzlari va qisqa muddatli ssudalarni qoplamaydi. Zaxiralarni to'ldirish kreditorlik qarzlarni to'lashning sekinlashishi va kredit riskining oshishi natijasida hosil bo'lgan mablag'lar hisobiga amalga oshiriladi.

Sanab o'tilgan ko'rsatkichlarning har biri korxona tomonidan to'lov qobiliyatini yo'qotish riskining namoyon bo'lishining alohida qismlarini tavsiflaydi.

To'lov qobiliyatining (likvidligining) umumiy ko'rsatkichi: umuman balans likvidligini har tomonlama baholash uchun ishlatiladi. Ushbu ko'rsatkichning qiymati qanchalik katta bo'lsa, o'zaro hamkorlik qilish uchun potensial sheriklar to'plamidan to'lov qobiliyatini yo'qotish riski shunchalik past bo'ladi.

Mutlaq likvidlik koeffitsienti moddiy resurslar yetkazib beruvchilar uchun alohida ahamiyatga ega. Ushbu ko'rsatkichning haddan tashqari past qiymati yetkazib beruvchilar xo'jalik yuritishning ma'lum bir shakli sifatida oldindan riskni o'z zimmasiga olishini anglatadi: pulga nisbatan tovarlarni yetkazib berish.

4-jadval

Moliyaviy likvidlik koeffitsientlari (to'lov qobiliyati)

№	Ko'rsatkich	Hisoblash usuli	Cheklov	Izoh
---	-------------	-----------------	---------	------

1	To'lov qobiliyatining umumiy ko'rsatkichi	$L_1=(A_1+0,5A_2+0,3A_3)/(P_1+0,5P_2+0,3P_3)$	≥ 1	-
2	Mutlaq likvidlik koeffitsienti	$L_2=A_1/(P_1+P_2)$	$>0,2-0,7$	Korxonaning qisqa muddatli qarzni qaysi qismini naqd pul va qisqa muddatli qimmatli qog'ozlar hisobiga yaqin kelajakda to'lashi mumkinligini ko'rsatadi.
3	Kritik baholash koeffitsienti	$L_3=(A_1+A_2)/(P_1+P_2)$	Maqbul qiymat ~ 0.7-0.8 (afzalroq >1.5)	Korxonaning qisqa muddatli majburiyatlarining qaysi qismini turli hisobvaraqlardagi mablag'lar, qisqa muddatli qimmatli qog'ozlar, shuningdek qarzdorlar bilan hisob-kitoblardan tushgan mablag'lar hisobidan darhol to'lash mumkinligini ko'rsatadi.
4	Joriy likvidlik koeffitsienti	$L_4=(A_1+A_2+A_3)/(P_1+P_2)$	Zarur qiymat - 1; optimal qiymat - kamida 2,0	Kredit va hisob-kitoblar bo'yicha joriy majburiyatlarning qaysi qismini barcha aylanma mablag'larni safarbar qilish orqali to'lash mumkinligini ko'rsatadi
5	Amaldagi kapitalning manyovrlilik koeffitsienti	$L_5=A_1 / ((A_1+A_2+A_3)-(P_1+P_2))$	Dinamikada ko'rsatkichni ng pasayishi -ijobiy fakt	Aylanma mablag'ning qanchalik qismini tovar-moddiy zaxiralar va uzoq muddatli debitorlik qarzlarda immobilizatsiyalanganligini ko'rsatadi
6	Aylanma mablag'larning aktivlardagi ulushi	$L_6=(A_1+A_2+A_3)/B$	$>0,5$	Tarmoq mansubligiga bog'liqligi

Xorijiy adabiyotlarda keltirilgan usullarda L_2 ko'rsatkichining pastki chegarasi $L_2 = 0,20 : 0,25$ dan kam bo'lmagan nisbatda tavsia etiladi⁴.

Bu shuni anglatadiki, tadbirkor qisqa muddatli majburiyatlarning kamida 20-25 foizini naqd pul va qisqa muddatli qimmatli qog'ozlar hisobidan yaqin vaqt oralig'ida to'lashga tayyor

⁴ Богатин Ю.В., Швандер В.А. Оценка эффективности бизнеса инвестиций. — М.: Финансы, 1999.

bo'lishi lozim. G'arb amaliyotida esa ushbu ko'rsatkich kamdan-kam hollarda hisoblab chiqiladi.

Nisbiy ko'rsatkichlar asosida moliyaviy barqarorlik va mustaqillikni yo'qotish riskini baholash

Moliyaviy mustaqillikni yo'qotish riski korxonaning moliyaviy barqarorligini qo'shimcha baholash imkonini beradi. Risk omili kapitalning qoniqarsiz tuzilishi bo'lib, uning oqibati korxonaning qarz mablag'lariga bog'liqligi va yetkazib beruvchilar, kreditorlar va investorlarning zaifligidir.

Risk darajasini baholash kapital tarkibini tavsiflovchi nisbiy ko'rsatkichlar asosida amalga oshiriladi. Hisoblash modellarining fizik ma'nosi va ko'rsatkichlarning me'yoriy qiymatlari 5-jadvalda keltirilgan. Jadvalda keltirilgan ko'rsatkichlardan dastlabki uchta koefitsient moliyaviy

mustaqillikni, oxirgi ikkitasi esa moliyaviy barqarorlikni tavsiflaydi. Qarz va o'z mablag'larining nisbati koefitsienti (qarzdorlik koefitsienti): $K_{qo'}$ ko'rsatkichi qiymati qanchalik yuqori bo'lsa, korxonani inqirozga olib kelishi mumkin bo'lgan vaziyat shunchalik xavfli bo'ladi.

Ushbu ko'rsatkichning qiymati va risk darajasi ko'plab omillarga bog'liq, xususan:

- tovar aylanmasi va mahsulotga talab;
- yetkazib berish va tarqatish kanallarini tashkil etish;
- ishlab chiqarishdagi doimiy xarajatlar darajasi;
- qo'shimcha qarzni moliyalashtirish manbalaridan foydalanish;
- korxonaning iqtisodiy faoliyati barqarorligi.

5-jadval

Moliyaviy barqarorlik va mustaqillik ko'rsatkichlari

№	Ko'rsatkich	Hisoblash usuli	Cheklash	Izoh
1	Qarz va o'z mablag'larining nisbati koefitsienti ($K_{qo'}$)	$(590 \text{ s.} + 690 \text{ s.}) / 490 \text{ s.}$ yoki $K_{qo'} = \text{Qarzga olingan mablag'lar} / \text{O'z mablag'lari}$	$\leq 1.0:1.5$	Aktivlarga kiritilgan o'z mablag'larining 1 so'mi uchun qancha qarz mablag'lari jalb qilinganligini ko'rsatadi
2	O'z moliyalashtirish manbalarining ta'minlanganlik koefitsienti ($K_{o'mm}$)	$(490 \text{ s.} - 190 \text{ s.}) / 290 \text{ s.}$ yoki $K_{o'mm} = (\text{O'z kapitali-Aylanmadan tashqari aktivlar}) / \text{Joriy aktivlar}$	Quyidagicha chegaralar: 0,1; 0,5	Aylanma mablag'larning qancha qismi o'z mablag'lari hisobidan moliyalashtirilishini ko'rsatadi
3	Moliyaviy mustaqillik koefitsienti (K_{mm})	$490 \text{ s.} / 700 \text{ s.}$ yoki $K_{mm} = \text{O'z kapitali} / \text{Balans}$	0,4-0,6	Moliyalashtirish manbalarining umumiy hajmida o'z mablag'larining ulushini ko'rsatadi
4	Moliyalashtirish koefitsienti (K_m)	$490 \text{ s.} / 590 \text{ s.} + 690 \text{ s.}$ yoki $K_m = \text{O'z kapitali} / \text{Qarzga olingan kapital}$	0,7; Optimal 1,5	Faoliyatning qaysi qismi o'z mablag'lari hisobidan, qaysi qismi qarz hisobidan moliyalashtirilishini ko'rsatadi

5	Moliyaviy barqarorlik koeffitsienti (K_{mb})	$(490 \text{ s.} + 590 \text{ s.}) / 190 \text{ s.} + 290 \text{ s.}$ yoki $K_{mb} = (O'z \text{ kapitali} + \text{Uzoq muddatli majburiyatlar}) / (\text{Balans-Zararlar})$	0,6	Aktivning qaysi qismi barqaror manbalardan moliyalashtirilishini ko'rsatadi
---	--	---	-----	---

Moliyalashtirishning o'z mablag'lari bilan ta'minlanish koeffitsienti quyidagi nisbat bilan belgilanadi: agar ko'rsatkichning haqiqiy qiymati pastki chegaradan ($K_{o'mm} < 0,1$) kam bo'lsa, u holda balans tuzilmasi qoniqarsiz deb topiladi va korxona to'lovga qodir bo'lmaydi. Ushbu xavfli holat korxonaning bankrot bo'lish riskining belgisidir.

Aksincha, agar ko'rsatkichning yuqori chegarasi $K_{o'mm} > 0,5$ bo'lsa, bu joriy aktivlarni shakllantirishda qarz manbalaridan moliyaviy mustaqillikni yo'qotish riski darajasining pasayishini ko'rsatadi va shuning uchun mulkdor va aksiyadorlarni yo'qotish riski ham kamayadi.

Moliyaviy mustaqillik koeffitsienti (avtonomlik koeffitsienti): korxona mulkdorlari va kreditorlar manfaatlarining nisbatini aks ettiradi. G'arb amaliyotida, bu ko'rsatkichni yetarlicha yuqori darajada 30 (kritik nuqta) dan 70% gacha ushlab turish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Bunday vaziyatda mablag'larning moliyaviy tuzilmasi barqarorligi ta'minlanadi va kredit riskining minimal darajasiga to'g'ri keladi. Bu qarz

kapitalining past ulushida va o'z kapitali bilan ta'minlangan mablag'larning yuqori darajasida ifodalanadi. Ushbu holat tadbirkorlik faoliyatining pasayishi davrida resurslarning katta yo'qotishlaridan himoya qiladi va kredit olishni kafolatlaydi.

Qoida tariqasida, o'z va qarz manbalaridan tovar-moddiy zaxiralarni shakllantirish jarayonida moliyaviy mustaqillikni yo'qotish riskini baholashda ikkita ko'rsatkich - $K_{o'mm}$ va K_{mm} birgalikda hisobga olinadi.

Moliyalashtirish koeffitsienti: faoliyatning qancha qismi o'z mablag'lari hisobidan, qaysi biri qarzlar hisobidan moliyalashtirilishini aks ettiradi. Ko'rsatkichning tavsiya etilgan qiymati $K_m \geq 0,7$.

Moliyaviy barqarorlik koeffitsienti aktivning qancha qismi barqaror va uzoq muddatli manbalardan moliyalashtirilganligini ko'rsatadi. Ko'rsatkichning tavsiya etilgan qiymati $K_{mb} \geq 0,6$.

Turli xil hisoblash modellaridan foydalangan holda "A" korxonasi misolida moliyaviy holat riskini baholashning umumiy natijalarini 6-jadvalda keltirdik.

6-jadval

Riskni baholash natijalari

Risk turi	Hisoblash modeli	Risk darajasi
To'lov qobiliyatini yo'qotish riski	Balans likvidligining mutlaq ko'rsatkichlari	Kritik va halokatli risk zonalari chegarasi
	To'lov qobiliyatining nisbiy ko'rsatkichlari	K_{nl} ko'rsatkichiga ko'ra, - yuqori risk
Moliyaviy barqarorlikni yo'qotish riski	Mutlaq ko'rsatkichlar	Kritik risk zonasi

Moliyaviy mustaqillikni yo'qotish riski	Kapital tuzilmasining nisbiy ko'rsatkichlari	Ko'mm ko'rsatkichiga ko'ra - yuqori risk
Moliyaviy holat riskini kompleks baholash	To'lov qobiliyati va kapital tuzilishining nisbiy ko'rsatkichlari	Kritik risk zonasi

IV. Xulosa

Olingan natijalarning qiyosiy tahlilidan quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

- ko'rsatkichlar turi, ularga qo'yiladigan me'yoriy talablar va dastlabki ma'lumotlar hajmi bo'yicha farq qiluvchi usullar garchi yaqin bo'lsa ham, moliyaviy risklarni biroz boshqacha baholashga olib keladi

- aktivlar va passivlar holatini tavsiflovchi mutlaq ko'rsatkichlarga asoslangan modellar moliyaviy risk sohalarni yanada aniqroq tavsiflaydi;

- tahlil qilinadigan dastlabki ma'lumotlarning hajmi qanchalik katta bo'lsa, riskni baholashning haqiqiyliги shunchalik yuqori bo'ladi.

Shunday qilib, balans likvidligi, to'lov qobiliyati, moliyaviy barqarorlik va mustaqillikning mutlaq va nisbiy ko'rsatkichlaridan foydalangan holda faoliyat natijalarining oqibatlari riskini baholashda quyidagilarni hisobga olish kerak:

- to'lov qobiliyati va moliyaviy mustaqillikni yo'qotish riski ko'rsatkichlari bir-birini to'ldiradi: agar ular qoniqarsiz bo'lsa, unda bunday korxona bankrotlikka uchrashi mumkin; aks holda, qiyin vaziyatdan chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi;

- ushbu guruh ko'rsatkichlari statik bo'lib, ular bir vaqtning o'zida nazorat davri uchun hisoblanadi; risklarni baholashning ishonchliligini oshirish uchun korxona faoliyatining bir necha davrlari uchun ma'lumotlar kerak bo'ladi.

- zaxiralarni aktivlar tarkibiga kiritilishi natijasida ko'rsatkichlar to'lov qobiliyatini yo'qotish riskini baholash uchun asos bo'lgan likvidlik va moliyaviy barqarorlik holati to'g'risida real tasavvurni to'liq bermaydi;

- xorijiy amaliyotda qo'llaniladigan moliyaviy ko'rsatkichlarning me'yoriy qiymatlari mamlakatimiz sharoitining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda qo'shimcha asoslashni talab qiladi.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, shuni ta'kidlash lozimki, ko'rib chiqilgan moliyaviy ko'rsatkichlar individual biznes natijalari oqibatlari riskini baholashga imkon beradi. Ammo o'zaro hamkorlik qiluvchi tadbirkorlar uchun, bir tomondan, faoliyatning turli sohalardagi riskni kompleks baholash, boshqa tomondan, yaqin kelajakdagi moliyaviy holatni bashoratlash alohida qiziqish uyg'otadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. Yangi tahrir. 2014 yil 9 dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2000 yil 25 may.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to‘plami, 2017 yil, 6-son, 70-modda.

4. Bekmurodov A.SH., Karriyeva YA.K., va boshqalar. Xorijiy investitsiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: Iqtisodiyot, 2011. – 192 b

5. Mamatov B.S., Xo‘jamqulov D.Yu., Nurbekov O.Sh. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2014. 608 b. 40. Mahmudov N.M., Majidov Sh.A. Investitsiyani tashkil etish va moliyalashtirish. O‘quv qo‘llanma. – T.: TDIU, 2010. – 86 b.

6. Nosirov E.I., Mamatov B. S., Shoislomova N.Q., Sharifxodjaeva K.U. Investitsiya risklarini boshqarish. O‘quv qo‘llanma. – T.: Fan va texnologiya, 2011. – 148 b.

7. Vahobov A.V., Xajibakiyev SH.X., Mo‘minov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: Moliya, 2010. – 328 b.

8. Адаменко А.А., Петров Д.В., Маркелов В.В. Классификация факторов риска предпринимательской деятельности // ЕГИ. – 2020.–№ 2(28). – С.10–15.

9. Артамонов Н.А., Кургиян Д.Г., Содиков А.Х. Анализ методов управления финансовым риском [Электронный ресурс] // Integral: международный журнал прикладных наук и технологий – 2019. – № 2. – URL: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/analiz-metodov-upravleniya-finansovym-riskom> (дата обращения: 03.09.2020).

10. Гужин А.А., Ежкова В.Г. Риск-менеджмент и методы управления рисками // Инновации и инвестиции. – 2017. – № 2. – С. 185–189.

11. Донцова Л.В., Никифорова Н.А. Анализ финансовой отчетности. - М.: Дело и сервис, 2004

12. Киселева И.А. Риск-менеджмент в бизнесе [Электронный ресурс] // Проблемы науки. – 2017.–№ 13 (95).–URL: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/risk-menedzhment-v-biznese> (дата обращения: 03.09.2020).

13. Методические основы анализа и оценки предпринимательских рисков, их учета и раскрытия информации в составе бухгалтерской отчетности: монография / И.А. Зуева, В.В. Гребеник, В.И. Корнейчук, А.С. Жидков. – М.: изд. «МУ им. С.Ю. Витте», 2018. – 214 с.

14. Сукиасян Р.С. Современные методы управления финансовыми рисками // АНИ: экономика и управление. – 2016. – № 4 (17). – С. 363, 364.

15. Сургаева В.Е. Оценка финансовых рисков коммерческой организации // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2020. – № 5-3. – С. 211–215.

CONTENTS

1	MAMLAKATIMIZDA RAQAMLI BANKLAR FAOLIYATI TAKOMILASHTIRISH YO'LLARI	
	S.B. Boboqulov, M.B. Boymurotova	4-11
2	АГРОХИЗМАТ- РАҚАМЛАШТИРИШ, МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ВА ДИВЕРСИФИКАЦИЯЛАШ	
	К.Ж. Мирзаев	12-19
3	HUDUDİY TURIZM SALOHİYATINI BOSHQARISHNING VOSITALARI	
	Sh.A. Xolbayev	20-26
4	ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ И ИНВЕСТИЦИОННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ УЗБЕКИСТАНОМ И ГЕРМАНИЕЙ	
	С.Ш. Маматкулова	27-32
5	INNOVATSION FAOLIYATNI MOLIYALASHTIRISH: NAZARIYA VA AMALIYOT	
	D.M. Malikova, I.Sh. Burxonov	33-39
6	ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШНИ ТАЪМИНЛАШ ИСТИҚБОЛЛАРИНИ ПРОГНОЗЛАШНИНГ ЭКОНОМЕТРИК МОДЕЛАРИ	
	Камолиддин Шодиев, Фарходов Азизжон	40-51
7	TO'SIQSIZ TURIZMNI STRATEGIK RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	
	S.B. Sharipov	52-56
8	O'ZBEKISTONDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI	
	A.P. Xolmatova	57-63
9	SAMARQAND VILOYATI SANOAT KORXONALARINING HOZIRGI HOLATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	
	J.K. Boymurodov	64-73
10	MAROSIM XIZMATLARI SOHASIDAGI IJTIMOY AHAMIYATI VA NAZARIY JIHATLAR	
	X.T. Meyliyev	74-80
11	SAVDO KORXONALARIDA ISHCHI-XODIMLARNI MODDIY RAG'BATLANTIRISH TIZIMI ORQALI MEHNATNI BAHOLASHNI TAKOMILLASHTIRISH	
	N.Z. Ibragimova	81-88
12	TO'GRIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALAR BILAN INFLATSIYA DARAJASI VA AHOLI O'SISHI YOKI KAMAYISHI O'RTASIDAGI MUNOSABATILARNI EKONOMETRIK MODELLAR BILAN TAHLIL QILISH	
	A.J. Saydullayev	89-102
13	O'ZBEKISTONDA DAVLAT XIZMATLARI KO'RSATISH MILLIY TIZIMINI SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	
	H. Hasanov	103-111
14	JAHONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING O'SISHI VA GLOBAL INTEGRATSIYA SHAROITIDA, O'ZBEKISTON MOLIYA BOZORI ORQALI INVESTITSİYALARNI JALB QILISH SAMARADORLIGI	

	N.D.Khusanov	112-118
15	МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНИШИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ КОРХОНАЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР	
	Л.Ш.Кулдошев	119-127
16	XIZMAT KO'RSATISH KORXONADA XODIMLAR MEHNATINI RAG'BATLANTIRISHNING IJTIMOY-IQTISODIY MOHIYATI	
	Sh.Xayrullayev	128-138
17	KICHIK TADBIRKORLIK KORXONALARIDA RISKLARNI BAHOLASH USLUBIYATI	
	Б.М.Турсунов	139-153
18	ХИЗМАТ КЎРСАТИШ КОРХОНАЛАРИДА ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИКНИ ОШИРИШ ОМИЛЛАРИ	
	А.Б.Фарходов, Д.Б.Фарходова	154-165
19	САМАРҚАНД ВИЛОЯТИДА МАИШИЙ ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ	
	Ш.С.Шарифов, Э.Т.Хамдамов	166-172
20	МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНИШИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ КОРХОНАЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР	
	Н.У.Султанова	173-181
21	KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI TADQIQ QILISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	
	H.R.Rustamova	182-188
22	INNOVATSION FAOLIYATINI RAG'BATLANTIRISH TIZIMI VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR	
	Sh.B.Bahodirov	189-194
23	BOG'DORCHILIK TARMOG'IDA AGROKLASTERLAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	
	F.Norbekov	195-199
24	PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF NATURAL TOURISM IN OUR COUNTRY	
	M.M.Rabbimov, J.B.Haydarov	200-205
25	ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОРҚАЛИ ОИЛА ФАРОВОНЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ИНСОН КАПИТАЛИДАН ФОЙДАЛАНИШ МАСАЛАСИ	
	Б.Р.Рахматуллаев	206-214